

Tko je pisac MANIFESTA grupe EXAT 51?

Postavimo pitanje ovako:

TKO NIJE MOGAO NAPISATI MANIFEST grupe EXAT-51?

Vratimo se u pred EXAT-ovsko vrijeme.

“Izložba knjiga NR Hrvatske” 1948. godine

Moj projekt za “Izložbu knjiga NR Hrvatske” 1948. godine u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu pobijedio je u konkurenciji sa slikarom Mišom Biščanom. Umjetnički paviljon preoblikovao sam u potpuno novi prostor. Snizio sam visinu prostora Paviljona pomoću konkavnih panoa kako bi se izložci (male knjige) mogli u tom prostoru nametnuti kao atraktivni subjekti.

Kako bi se novooblikovani prostor osamostalio u odnosu na respektabilnu visinu Paviljona, panoe djelomično prati valovita linija novog stropa. Za ovu sam priliku dizajnirao rasvjetna tijela, a obzirom da je to bila tek 1948. godina, moglo bi se reći da je to bio prvi nagovještaj dizajna u nas, odnosno tako je tada i bio shvaćen i prihvaćen.

U to doba Ivan Picelj bio je honorarno namješten kao aranžer izloga u knjižari “Kugli” u Ilici.

S njim je bilo dosta teško raditi, stoga je dr. Vinković, tadašnji direktor knjižare, morao namjestiti posebnu osobu kojoj je u opisu radnog mjesta stajalo doslovce ovako: “Tražiti Ivana Picelja”.

Na preporuku Ive Štajnera ja sam za aranžerske radove na toj izložbi angažirao Ivana Picelja i Aleksandra Srneca.

I gle čuda!

U monografiji **EXAT 51** tiskanoj 1979. godine u izdanju “Galerije Nova”, na strani 343., uz ocjenu izložbe, koja se odnosi samo na aranžman, jer autorima monografije projekt valjda nije bio važan, stoji još, nota bene: “Slikarski radovi - Ivan Picelj i Aleksandar Srnec”.

II I tu počinje aranžiranje povijesti

Znači, već 1948. godine Ivan Picelj izvodi svoje slikarske radove, a takav podatak se od tiskanja monografije provlači u svim drugim izdanjima i publikacijama vezanim uz problematiku **EXAT-a 51**.

U to doba, kada Ivan Picelj iza sebe još nema naslikane ni jedne slike, a Aleksandar Srnec, bez sumnje talentiran slikar, u našem ateljeu portretira Mirandu Morić u korektnoj postimpresionističkoj maniri, ova dva pred-egzatovca proglašavaju svoje aranžerske radove slikarskim.

Međutim, honorare za te radove deklariraju kao aranžerske, koji su se tada obračunavali po kvadratnome metru, te su za te radove dizali veće iznose nego ja za arhitekturu.

U svakom slučaju, ja im nisam zavidio.

Značenje "Izložbe knjiga NR Hrvatske" je veliko, ako uzmemo u obzir da se organizirala u pred-informbiroovsko doba, u godini kada sam putovao prvi put u Stockholm na montažu svojega paviljona koji je prethodno bio postavljen u Milanu, a da je raskid sa Staljinom deklariran na partijskom kongresu iste godine, ali kasnije. Bilo je to doba kada su korifeji naše arhitekture, Galić, Šegvić i Bon, projektirali monumentalnu zgradu partijske škole na Cmroku (zamislite!) u sorealističkom stilu, s dorskim stupovima i velikim timpanonom na pročelju. Uvečer prije predaje projekta došao je Augustinčić i ispunio polje timpanona jednom sorealističkom alegorijom.

U to doba bio sam još student, a kao dobar crtač bio sam honorarno angažiran na iscrtavanju te sam tako tome svjedok.

Na moju kritičku opasku odvratio mi je Galić: "Pa nećemo valjda partijsku školu raditi u papirnatost (kartonskoj, bauhausovskoj) maniri". Kao nepoželjan svjedok kasnije sam snosio posljedice potencijalne opasnosti po sebe, te do danas to nisam nikome govorio.

"Izložba knjiga NR Hrvatske" što se arhitekture i dizajna tiče bila je, zapravo, moj prvi arhitektonski nacrtani **MANIFEST**, a tako je tada bila shvaćena kod mnogih mladih arhitekata. Kao što se vidi, ovo se zbiva tri godine prije pisanja Manifesta.

Zanimljivo je da je fotografija ove izložbe u monografiji **EXAT 51** iz 1979. godine objavljena kao zadnji prilog - dokument, iako je to bila prva suradnja EXAT-ovske jezgre - Richter, Picelj, Srnec. Izgurana je na krajnji rub monografije, da bi u knjizi Ješe Denegrija "Exat 51 - Nove tendencije - umjetnost konstruktivnog pristupa" (izd. Horetzky, 2001.) na str. 22. i 23., bila objavljena samo dva detalja aranžmana te izložbe bez arhitekture, koja je, dakle - arhitektura, već prije uredniku ove knjige, Ivanu Picelju, smetala, da bi dozvolio da se ispravno obradi i objavi u knjizi Horetzkog.

Treba paziti kako aranžirate aranžere!

No, vratimo se postavljenom pitanju.

Tko nije mogao napisati MANIFEST?

Trojka Picelj, Richter, Srnec ima kao grupa iza sebe gotovo četiri godine uspješnih rezultata.

Družeci se u našem ateljeu u Gajevoj 2b (tada to nije bio stan Ivana Picelja, kao što se krivo navodi u tekstovima) s ljudima koji se nisu htjeli uvrstiti u redove namještenika i koji su shvatili da nas trojica uspješno odolijevamo neprihvatanju radnog mjesta, zajedno smo uvidjeli potrebu udruživanja u jaču grupu unutar ULUPUH-a kako bismo lakše opstali. Grupa se povećala s tri na devet i ojačala ulaskom pet arhitekata i još jednog slikara (Vlado Kristl). Kako nije bilo narudžbi koje bi grupu okupile na zajedničkom radu, ona je počela djelovati kako joj je to život omogućavao.

Odluka da se napiše **MANIFEST** grupe **EXAT 51** donesena je zajednički kao što je odlučeno i moment kada će biti objavljen. Međutim, u principu, manifesti su tekstovi koje netko mora napisati.

Teoretski, postoje dvije mogućnosti: jedna je da netko ima lijep rukopis, sjedne za stol, a grupa ga zajednički formulira rečenicu po rečenicu. Vjerujete li u takvu mogućnost?

Druga je mogućnost da netko, tko je do tada formulirao tekstove počevši od tehničkih opisa projekata za izložbe, a na koga se grupa ionako oslanjala, formulira tekst, pročita ga i on se prihvati ili ne prihvati.

Ova je mogućnost prihvatljivija i sada nam ostaje da sistemom eliminacije, kao i analizom teksta, odredimo tko nije mogao napisati **MANIFEST** grupe **EXAT 51**:

Grupa novopridošlih članova nema onaj pedigree da formulira ciljeve u formi manifesta grupi kojoj pristupaju.

Nabrojimo ih redom: Bernardo Bernardi, arhitekt, zajedno sa Zvonimirom Radićem, kasniji apostoli u borbi za dizajn, nikada ne bi napisali formulaciju:

(Grupa) ne vidi razliku između tzv. čiste i tzv. primijenjene umjetnosti

Pravo je čudo da su ga potpisali.

Primijenjenu umjetnost su mahom prezirali.

Takav je odnos svih, osim mene, bio i prema Akademiji primijenjenih umjetnosti, gdje sam jedino ja bio nastavnik - voditelj arhitektonskih objekata - gdje smo se najviše bavili dizajnom.

IV

Božidar Rašica imao je iza sebe scenografski, arhitektonski i slikarski opus, ali nije bio "krvno" zainteresiran za grupni rad.

Zdravko Bregovac, također pridruženi član, zainteresiran je pretežno za arhitekturu, a kada je "uhvaćen" u plagijatu jednog dizajna, Grupa ga je izbacila.

Vladimir Zarahović, arhitekt, više je bio sklon druženju nego "ideologiji"; ubrzo odlazi u Sarajevo i veze postaju sve rjeđe.

Formulacija - konačno, da Grupa svojim glavnim zadatkom smatra usmjerenje likovnog djelovanja prema sintezi svih likovnih umjetnosti - kao prvo - i kao drugo, davanje eksperimentalnog karaktera radu, budući da bez eksperimenta ne može zamisliti program kreativnog pristupa na području likovnih umjetnosti, po svojoj prirodi dokazuje da je likovna sinteza dominantno prostorni fenomen. Ona zahtijeva prostorno mišljenje, te se preokupacije ili obuzetost idejom sinteze javljaju u pravilu u arhitekata.

Samo iz takve obuzetosti mogao je biti formuliran glavni zadatak Grupe i, logično, potreba eksperimentalnog rada kao jedine metode koja u tom nastojanju može dati određene rezultate.

Jedan dio ove programske formulacije, a koja se tiče eksperimentiranja, velikim dijelom opusa ostvaruje Aleksandar Srnec, sa zavidnim rezultatima u svjetskim relacijama, no njegova opsjednutost nije likovna sinteza. I ovom prilikom treba spomenuti da je dužnost našeg društva staviti njegov opus u pravi, njemu potreban prostor i uvjete koje taj opus zahtijeva.

Ivan Picelj, respektabilnog opusa, oslobođen svake stvaralačke sumnje, od početka nastoji biti klasik; njemu sinteza i eksperiment ne trebaju. On pripada Akademiji.

Iz ovog proizlazi zaključak da navedena formulacija **MANIFESTA** ne odgovara njihovom likovnom identitetu.

Ovdje je mjesto da se ponešto kaže i o **izložbi slikara grupe EXAT 51** održane u Društvu arhitekata Hrvatske 1953. godine.

Istup četvorice EXAT-ovaca s izložbom svojih slika je, u odnosu na deklarirani glavni zadatak formuliran u **MANIFESTU**, svojevrсни udar.

O tome smo prije odluke unutar **EXAT-a** dosta diskutirali, a o tome sam govorio i na otvorenju, što je korektno spomenuto u materijalima.

No, kad je odluka donesena, trebalo ju je tekstualno podržati. Tako sam poslije podne uoči izložbe, u kavani Corso (koja je bila naše često sastajalište), napisao tekst koji u svakom pasusu počinje s onima... onima itd. te ga donio u Društvo arhitekata gdje se izložba i održala i rekao: Evo, ako se slažete s tekstom, neka ga netko od Vas prepíše i smjesti ga pred eksponatima.

Prepisao ga je daleko-misleći Ivan Picelj.

Sada se pojavljuje biser naše historiografije, a to je da se u publikacijama ovaj tekst naziva **Manifestom** izložbe.

Postavlja se pitanje kako je okorjelim historičarima umjetnosti mogla promaknuti ova podvala?

Taj tekst jeste polemička replika na možebitne kritičke napade na izložbu koje su se mogle očekivati.

On je, kao što se vidi, odigrao određenu pozitivni ulogu. Ali to nije MANIFEST.

Mislim da je taj tekst, kao odgovor na još možebitne zamjerke, dobar ne zato što sam ga ja napisao, nego što je bio svojevrsni "gard" koji je u određenom smislu unaprijed otupio oštricu eventualnih napada.

Tome je 1952. godine pridonio i moj članak u prvom broju "Krugova", dakle godinu dana ranije. Učinak Gamulinovog članka u povodu Motikine izložbe bio je napad na apstraktnu umjetnost; moj odgovor na taj članak otvorio je mogućnost slobodnijeg disanja, što je dovelo do famozne diskusije u klubu Sveučilišnih nastavnika, gdje je skinuta anatema s našeg djelovanja.

Da se razumijemo, ja tu izložbu i danas podržavam, smatram je značajnim događajem u našoj kulturi. I kad bi bilo potrebno, branio bih je i danas, upravo zato što su iznjedrena dobra slikarska djela. Objektivno, suočavajući taj akt s glavnim zadatkom u **MANIFESTU** Grupe, ova izložba nosi u sebi klicu raspada EXATA-a.

Slikari su krenuli svojim putem ostvarujući najprije grupne, a potom osobne ambicije.

Arhitekti kreću svaki prema svojim mogućnostima, ne imajući društvene narudžbe koje bi im pružile mogućnost približavanja ispunjenju deklariranih ciljeva.

Ja sam još u dva navrata angažirao Picelja i Srneca unutar šire grupe likovnih radnika na kampanji za likovnu obradu društvenih i političkih tema unutar Jugoslavenskog paviljona u Bruxellesu (1957.-1958.) i 1961. na Paviljonu, gdje smo likovno obradili temu radničkog samoupravljanja.

Tri smo mjeseca u mojoj kući na Vrhovcu 38 radili Srnec, Picelj i ja.

Moglo bi se reći da smo, onako kako smo počeli 1949., tako u troje i završili djelovanje EXAT-ovske jezgre.

Nije, loše spomenuti, uzgred da je taj paviljon kao projekt Gio Ponti nazvao "element genial", dok mi je konstruktor zgrade u kojoj je bila izložba, a unutar koje su se redali paviljoni pojedinih zemalja, osobno čestitao. Prema kazivanju prof. Zdenke Munk, koja je tamo u društvu Kahnweilera sreća Le Corbusiera, i on se pohvalno izrazio o paviljonu.

Kao što se vidi, kraj djelovanja inicijalne grupe **EXAT 51** i nije bio tako loš. Period od dvadeset godina trebalo bi, vjerujem, gledati na taj složeniji način.

Ja sam osobno krenuo prema teorijskom radu, pokušavajući tragati za utopijskim snovima (Sinturbanizam, Helopolis), insistirajući gotovo uvijek na prostornim istraživanjima, što je u mojoj osamdesetoj godini dovelo do opusa "Prostorna slika", koja kao slika bez okvira, skulptura bez materije, "arhitektura bez funkcije", može služiti kao neka vrst epruvete iz koje bi se moglo krenuti prema likovnoj sintezi.

Možda neki radovi Gehrya, Libeskinda i drugih njima srodnih na neposredniji način, poduprti dovoljno velikim sredstvima, kako financijskim, tako i društvenim i tehnološkim, kroče na svoj način cilju koji nama društvena stvarnost nije mogla, a ni htjela, pružiti.

I na kraju, na pitanje tko nije mogao napisati **MANIFEST** grupe **EXAT 51** daje odgovor suština ovog teksta - nije ga mogao napisati netko kome bi sinteza likovnih umjetnosti bila deveta rupa na svirali. A odgovor na pitanje tko ga jest napisao leži u tragu čitavog mojeg šezdesetgodišnjeg rada.

S tog aspekta moglo bi mi biti svejedno tko je napisao **MANIFEST**, međutim radi se o tome da je taj detalj dio jednog cenzuriranja povijesti i potiskivanja svega što ovom našem klasiku smeta da izgradi o sebi fabulu koja nije istinita.

Aleksandar Srnec je gotovo sasvim potisnut. Sigurno nije Getulio Alviani kriv što Srneca nema u izložbi "**22 iz budućnosti za budućnost Vukovara**", odnosno donaciji oko 160 djela konstruktivista koji su sudjelovali na Novim tendencijama za Gradski muzej u Vukovaru, a sigurno ne bi ni mene bilo da se Alviani nije zagrijao za moju "Prostornu sliku".

No to su samo detalji koje treba produbiti svjedočanstvima, dok ih ima.

Na kraju mogu samo poručiti nekadašnjem suradniku - Jeane!

MANIFEST grupe EXAT 51 sam napisao ja!

ing. arh. Vjenceslav Richter

Zagreb, 4. lipnja 2002.